

## KARL KORSCH: Vědomí, skutečnost, praxe

Velký základní nedostatek vulgárního socialismu tkví v tom, že marxisticky řečeno zcela „nevědecky“ ulpívá na onom naivním realismu, v němž takzvaný zdravý lidský rozum, tento „nejhorší metafyzik“, a s ním také obvyklá pozitivní věda buržoazní společnosti příkře oddělují vědomí od jeho předmětu. Netuší, nic o tom, že tento protiklad, který již netrvá ani pro transcendentální pojetí kritické filosofie, byl zcela zrušen dialektickou koncepcí. V nejlepším případě věří, že něco takového se mohlo vyskytovat u idealistického dialektika Hegela a myslí si, že by to mohla být ona „mysifikace“, kterou dialektika podle Marxe utrpěla v Hegelových rukách, že však byla radikálně vymýcena z racionální podoby této dialektiky. Ve skutečnosti... měli Marx a Engels... k takovému (dualistickému) metafyzickému pojetí poměru vědomí a skutečnosti tak daleko, že je ani nenapadlo, že by jejich slova bylo možno chápat tak osudným způsobem, a že jednotlivými výroky (které je však možno stokrát opravit výroky jinými!) dokonce tato nedorozumění silně podpořili. I když ponecháme veškerou filosofii stranou, je však zcela jasné, že bez této *jednoty vědomí a skutečnosti*, jež je charakteristická pro každou, a tedy i pro materialistickou dialektiku a která způsobuje, že také materiální výrobní vztahy kapitalistické epochy jsou tím, čím jsou, jen spolu s formami vědomí, v nichž se odrážejí jak v předvědeckém, tak ve vědeckém (buržoazním) vědomí, a že by tyto výrobní vztahy bez těchto forem vědomí ve skutečnosti nemohly existovat, by se bývala nemohla *kritika politické ekonomie nikdy stát nejdůležitější součástí teorie sociální revoluce*. Z čehož také ovšem naopak vyplývá, že pro takové marxistické teoretiky, pro něž marxismus nebyl již v podstatě teorií sociální revoluce, se stalo zcela důsledně toto dialektické pojetí jednoty vědomí a skutečnosti něčím zbytečným a že se jim koneckonců muselo také jevit jako teoreticky falešné (nevědecké).

(„Marxismus a filosofie“, str. 107-109)

Pro nikoli abstraktně naturalistickou, nýbrž dialektickou a tedy jedinečnou vědeckou metodu Marxova a Engelsova materialismu *nestojí* jak předvědecké a mimovědecké, tak vědecké *vědomí již samostatně proti přírodnímu* a natož pak *dějinně společenskému světu*, nýbrž stojí jako *reálná, skutečná*, byť „duchovně ideální“ *část tohoto světa* uprostřed tohoto světa. V tom tkví první specifický rozdíl mezi Marxovou a Engelsovou materialistickou dialektikou a Hegelovou idealistickou dialektikou. Hegel sice také na jedné straně prohlašoval, že teoretické vědomí individua nemůže přeskočit jeho dobu a jeho svět, ale na druhé straně přenášel ještě spíše svět do filosofie než filosofii do světa... S tímto prvním rozdílem... souvisí velmi úzce rozdíl druhý: „Komunističtí dělníci - říká Marx... ve „Svaté rodině“ - vědí velmi dobře, že vlastnictví, kapitál, peníze, námezdní práce a podobně nejsou vůbec ideální výmysly, nýbrž velmi praktické, velmi předmětné produkty jejich sebeodcizení a že tedy musí být zrušeny také praktickým, předmětným způsobem, aby se člověk stal člověkem nejen v myšlení, ve vědomí, nýbrž v (masovém) bytí, v životě.“ V této větě je zcela materialisticky jasně řečeno, že v důsledku *nerozlučné souvislosti* všech skutečných jevů v celé buržoazní společnosti nemohou být *formy jejího vědomí zrušeny jen pouhým myšlením*. Tyto formy společenského vědomí mohou být i v myšlení, ve vědomí zrušeny jen za současného prakticky předmětného zrušení samých materiálních výrobních poměrů, jež jsou dosud v těchto formách chápány... Nejjasněji je tento důsledek nového materialismu vysloven a ve všech směrech rozvinut... v Marxových „Tezích o Feuerbachovi“: „Otázka, zda lidské myšlení se dobírá předmětné pravdivosti, není otázkou teorie, nýbrž otázkou praktickou. V praxi musí člověk dokázat pravdivost, tj. skutečnost a moc, pozemskost (Diesseitigkeit) svého myšlení. Spor o skutečnost či neskutečnost myšlení, které se izoluje od praxe, je otázkou čistě scholastickou“. Nepochopili bychom však naprosto tyto věty a doklopýtali bychom jen k protikladné, antifilosofické abstrakci právě tak čisté praxe, kdybychom se domnívali, že tím prostě na místo kritiky teoretické nastoupila kritika praktická. Nikoli v „lidské praxi“ samostatné, nýbrž v „lidské praxi a chápání této praxe“ spočívá pro dialektického materialistu Marxe racionální řešení všech mystérií, která „zavádějí teorii k mysticismu“... Také již podle Hegela bylo „teoretické v podstatě obsaženo v

praktickém“. Praktická úloha, kterou má splnit „myslivě činný“ pojem (tj. filosofie) , nespočívá však podle Hegela v obyčejné, „praktické, lidsky smyslové činnosti“ (Marx), nýbrž v tom, „pochopit to, co je, neboť to, co je, je rozum“. Naproti tomu uzavírá Marx sebeujasnění své metody v 11. tezi o Feuerbachovi větou: „Filosofové svět jen různě *vykládali*, jde však o to jej *změnit*.“ Touto větou není, jak se domnívali epigoni, veškerá filosofie prohlášena za pouhý výmysl, nýbrž je jen ostře odmítána filosofická či vědecká teorie, která není *zároveň* praxí, a sice skutečnou, pozemskou, lidsky smyslovou praxí... (Tamtéž, str. 112—115.)

Tím, že jsme ukázali skutečné důsledky dialektickomaterialistického principu marxismu pro pojetí vztahu vědomí a skutečnosti, zároveň jsme již naznačili i chybnost všech abstraktních a nedialektických pojetí, jež jsou rozšířena mezi vulgárními marxisty různých směrů v teoretickém a praktickém postoji k takzvaným duchovním skutečnostem. Nejen pouze pro ekonomické formy vědomí v užším slova smyslu, nýbrž pro *všechny* formy společenského vědomí vůbec platí Marxova věta, že nejsou vůbec žádnými pomyslnostmi, nýbrž že jsou „velmi praktickými, velmi předmětnými skutečnostmi“, jež také „musí být překonány praktickým; předmětným způsobem“. Jen z naivního metafyzického stanoviska zdravého buržoazního lidského rozumu, který staví myšlení proti bytí jako něco samostatného a pravdu definuje jako shodu představy s předmětem, který stojí mimo ni a „odráží“ se v ní, může být obhajováno mínění, že sice ekonomické formy vědomí (tj. ekonomické pojmy předvědeckého a mimovědeckého vědomí a pojmy vědecké ekonomie) mají předmětný význam, neboť jim odpovídá skutečnost (skutečnost materiálních výrobních vztahů, jež se v nich vyjadřuje), že však všechny vyšší formy představ jsou jen pouhé pomyslnosti, které by se po převratu ekonomické struktury společnosti a zrušení její právní a politické nadstavby rozplynuly samy od sebe v nicotu, jíž v podstatě jsou i nyní. Také ekonomické představy stojí ke skutečnosti materiálních výrobních vztahů buržoazní společnosti jen zdánlivě v témž poměru jako obraz k zobrazovanému předmětu. Ve skutečnosti je to však poměr zvláštní, specificky určené části určitého celku k jiným částem tohoto celku. Buržoazní ekonomie patří spolu s materiálními výrobními vztahy k celku buržoazní společnosti. K tomuto celku však zcela tak patří také politické a právní představy a jejich zdánlivé předměty, které buržoazní politici a právníci, „ideologové soukromého vlastnictví“ (Marx), považují ideologicky převráceným způsobem za samostatné bytnosti. A zcela tak konečně i ještě vyšší ideologie, umění, náboženství a filosofie buržoazní společnosti. Jestliže se u těchto představ zdánlivě neseťkáváme s vůbec žádným předmětem, který by mohly správně nebo převráceně zobrazovat, ujasnili jsme si již, že také ekonomické, politické a právní představy nemají vůbec předmět, jenž existuje samostatně sám o sobě, izolován od ostatních jevů buržoazní společnosti... Také ony vyjadřují jen svým zvláštním způsobem celek buržoazní společnosti. (Tamtéž, str. 115—117.)

## Marxův pojem ideologie

Pokud jde o terminologii, je třeba především konstatovat, že Marxe a Engelse nikdy nenapadlo označovat společenské vědomí, duchovní životní proces vůbec jako ideologii.

Ideologie znamená jen *převrácené vědomí*, především takové, které považuje *dílčí jev společenského života za samostatnou bytnost*, např. ony právnícké a politické představy, které pojmají stát a právo jako samostatné síly stojící nad společností. Naproti tomu sto jí výslovně na místě, kde Marx nejprecizněji formuloval svou terminologii: že uvnitř celku materiálních životních poměrů, který Hegel nazval občanskou společností, tvoří společenské výrobní vztahy (ekonomická struktura společnosti) reálnou základnu, nad níž se jednak zvedá právní a politická nadstavba, a které jednak odpovídají určité formy společenského vědomí. K těmto formám společenského vědomí, které jsou ve společnosti stejně reálné jako právo a stát, patří především zbožní fetiš neboli hodnota, který Marx a Engels kriticky analyzují v Kritice politické ekonomie, a ostatní ekonomické představy, jež jsou z

něho odvozeny. A pro Marxovo a Engelsovo pojetí je nyní neobyčejně charakteristické, že nikdy neoznačovali právě tuto ekonomickou základní ideologii buržoazní společnosti za ideologii. Podle Marxovy a Engelsovy terminologie mohou být ideologické vůbec jen právní, politické, náboženské, umělecké nebo filosofické formy vědomí, a také ty nemusí být, jak uvidíme, ideologické za všech okolností, nýbrž stávají se ideologickými jen za určitých okolností, které jsme již naznačili. V tomto zvláštním postavení ekonomických forem vědomí se projevuje velmi zřetelně změněné pojetí filosofie, jímž se odlišuje plně vyzrálý dialektický materialismus pozdější doby od ještě plně nerozvinutého dialektického materialismu první fáze.

Teoretická a praktická kritika filosofie ustupuje na druhé, dokonce bychom mohli říci na třetí, čtvrté nebo předposlední místo v Marxově a Engelsově teoretické a praktické kritice společnosti. Z „kritické filosofie“, v níž Marx spatřoval ještě v „Německo-francouzských ročenkách“ svou hlavní úlohu, se stala radikálnější kritika společenská, tj. kritika jdoucí hlouběji na kořen věci a založená na „kritice politické ekonomie“. Kritik, o němž dříve platilo, že by mohl navázat na „každou formu teoretického a praktického vědomí a rozvíjet z vlastních forem existující skutečnosti pravou skutečnost jakožto její povinování a její konečný účel“, poznal, že jak všechny právní vztahy a státní formy, tak všechny formy společenského vědomí není možné pochopit z nich samých, a také ne ze všeobecného vývoje lidského ducha (tj. z Hegelovy a pohegelovské filosofie), nýbrž že tkví svými kořeny v materiálních životních poměrech, které tvoří „materiální základy a zároveň kostru“ celé společenské organizace. Radikálnější kritika buržoazní společnosti nemůže tedy začít, jak se Marx ještě r. 1843 vyjadřoval, „kteroukoli“ formou teoretického a praktického vědomí, nýbrž musí začít oněmi určitými formami vědomí, které byly vědecky vyjádřeny politickou ekonomikou buržoazní společnosti. Ale také tato hlubší a radikálnější jevová forma Marxovy teoretické a praktické kritiky společnosti nepřestává být proto vůbec kritikou *celé* buržoazní společnosti, a tedy také všech forem jejího vědomí. Také kritika filosofie, kterou Marx a Engels v pozdější době prováděli jen zřídka a mimochodem, není tedy vůbec ve skutečnosti odsunuta stranou, nýbrž spíše je prováděna hlubším a radikálnějším způsobem. („Marxismus a filosofie“, str. 103-105)